

Russisch veiligheidsbeleid: weezien met het Sovjetrijk?

MARCEL DE HAAS*

Inleiding

De laatste jaren voert Rusland een assertieve koers in de richting van het Westen en naar landen in zijn invloedssfeer die zich los wensen te maken van Moskou. Zo heeft het Kremlin sinds december 2005, vanwege politiek onwelgevallige ontwikkelingen, herhaaldelijk de energiekraan tijdelijk laten dichtdraaien naar Oekraïne, Georgië en Estland. Rusland laat zich regelmatig fel uit over de 'dominante' Westerse politiek en heeft een cruciaal wapenbeheersingsverdrag tussen Rusland en de NAVO opgeschort. En in augustus 2008 vocht Rusland tegen Georgië een kortstondige oorlog. Deskundigen vragen zich inmiddels af of er sprake is van een nieuwe Koude Oorlog.¹ In 1983 was de eerste Koude Oorlog nog gaande, tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, respectievelijk de NAVO en het Warschaupact. 25 jaar later horen we, net als in 1983, weer dreigende taal van het Kremlin aan het adres van het Westen. Is de veiligheidspolitiek van het Rusland van nu zo anders dan die van de Sovjet-Unie in 1983?

Dit hoofdstuk vangt aan met het veiligheidsbeleid van Rusland van 2008. Allereerst wordt het huidige veiligheidsbeleid getoetst aan de traditionele uitgangspunten van het Russische veiligheidsdenken. Aansluitend volgt een uitleg over het tweeslachtige karakter van het contemporaine beleid. Voorts is het duidelijk dat de verhoudingen tussen het Westen en Rusland momenteel niet best zijn. Hoe is dat zo gekomen? Daartoe kijken we naar wat de Russen nu eigenlijk dwarszit in hun relaties met het Westen. Daarna wordt bezien of de kwalificatie van een nieuwe 'Koude Oorlog' terecht is voor de situatie van dit moment. Het tweede deel van dit hoofdstuk blik 25 jaar terug. Hoe keek de Sovjet-Unie onder Joeri Andropov toen tegen veiligheidsvraagstukken aan en wat had dat voor gevolgen voor de verhoudingen met het Westen? Angst in Oost en West voor een allesvernietigende oorlog, dreigende kernwapenarsenalen en de strijd van de Sovjet-Unie in Afghanistan stonden in 1983 centraal.

* Luitenant-kolonel Dr. M. de Haas is Ruslandkundige en als krijgskundig onderzoeker verbonden aan het Clingendael Security and Conflict Programme van het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' te Den Haag.

Het derde en concluderende deel van dit hoofdstuk begint met een vergelijking van de veiligheidspercepties van de Sovjet-Unie van 1983 en van de Russische Federatie van 2008. En is Rusland nu weer net zo'n supermacht als de Sovjet-Unie destijds? Afsluitend volgen overwegingen aangaande de positie die het Westen zou kunnen innemen bij het omgaan met het assertieve Rusland van Vladimir Poetin en Dmitri Medvedev, ter verbetering van de betrekkingen.

Russisch veiligheidsbeleid onder Poetin en Medvedev in 2008

Huidige politiek en constanten in het veiligheidsdenken

Om het huidige veiligheidsdenken goed te kunnen begrijpen moeten we de traditionele uitgangspunten, zoals die gestalte kregen in tsaristisch en Sovjet-Rusland, in ogenschouw nemen en vergelijken met de ontwikkeling van het Russische veiligheidsbeleid sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie eind 1991. Hoe verhoudt zich het traditionele veiligheidsdenken met de wijze waarop Poetin en Medvedev hun veiligheidspolitiek gestalte geven? Allereerst is daar traditioneel de angst voor het vreemde, het gevoel omringd te zijn door vijanden, als gevolg van invasies van Mongolen, Fransen en Duitsers. Dit kenmerk vindt zijn tegenwoordige weerslag in een nadruk op externe dreigingen in de veiligheidsdocumenten.² Samenhangend met het vorige kenmerk valt vervolgens een onverzadigbare zucht naar veiligheid te noemen, welke zich uitte in expansie en bufferzones, zoals die van het Warschaupact. Dit aspect wordt tegenwoordig gestalte gegeven via invloed op het Gemeenbest van Onafhankelijke Staten (GOS), en via samenwerking in de Collective Security Treaty Organisation (CSTO) en de Shanghai Cooperation Organisation (SCO).³ Een derde kenmerk van het veiligheidsdenken is een superioriteitsgevoel, dat met verwijzingen naar de unieke status van Rusland en zijn leidende rol in de wereld tot uiting komt. Als zogeheten 'Derde Rome'-theorie – de politiek-religieuze voortrekkersrol van Moskou na de val van Rome en Constantinopel – leefde dit al onder de tsaren en met het marxisme-leninisme in de Sovjet-Unie werd die rol voortgezet. Onder Poetin en Medvedev uit dit denken zich in frequente uitspraken over de status van grote mogendheid/supermacht en het zich niet langer laten negeren/vernederen door het Westen.⁴ Het vierde en laatste aspect – meer van interne aard – is het feit dat Russen geen democratische traditie kennen, maar eerder een leven van dienstbaarheid aan de staat. De beleidsconsequentie van dit kenmerk wordt weerspiegeld in Poetins 'verticale' beleid van gecentraliseerde macht bij het Kremlin en een intern veiligheidsbeleid dat onder het mom van terrorismebestrijding democratische instituties aan banden heeft gelegd.⁵ Zo hebben Poe-

tins veiligheidsdienstvertegenwoordigers de federatie stevig in handen gekregen en is de effectiviteit van de veiligheidsdiensten gebleken bij de 'oplossing' van het conflict in Tsjetsjenië.

Psychologische klap van 1991

Het gedachtegoed over veiligheid is van wezenlijke invloed op de Russische beschouwing van verleden en heden. De genoemde aspecten hebben ertoe geleid dat naar grondgebied gezien het Russische rijk zich vanaf circa 1200 continentaal steeds heeft uitgebreid, met onder meer Sibirië, de Kaukasus en Centraal Azië.⁶ In 1991 kreeg een tegenovergestelde ontwikkeling gestalte. Met het opheffen van het Warschaupact in juli van dat jaar verloor de Sovjet-Unie haar veiligheidskordon in het westen. En met het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in december 1991 bleef Rusland als rompstaat achter na het verlies van onder meer de Trans-Kaukasus, Centraal Azië en Oekraïne. Los van de grote volksverhuizingen binnen het GOS en andere sociaaleconomische aspecten, moet de psychologische factor van de ineenstorting van het grote Russische rijk, als drijfveer voor het actuele veiligheidsdenken, niet uit het oog worden verloren.

Is het Russische veiligheidsdenken na het einde van de Sovjet-Unie nu zoveel veranderd? Het Rusland van vandaag kent geen allesoverheersende controle van de (communistische) partij meer en de KGB werd rond 1991 al opgedeeld in afzonderlijke, minder machtige veiligheidsdiensten. Door toedoen van Poetin hebben de opvolgers van de KGB – verschillende veiligheidsdiensten met de FSB als voornaamste – echter grip op alle administratieve niveaus en daarmee op de politieke macht in Rusland. De partij van Poetin en Medvedev heeft een ruime meerderheid in het parlement en maakt de oppositie monddood, waardoor het ontbreekt aan effectieve controle op de uitvoerende macht.⁷ En ook de rechterlijke macht lijkt ondergeschikt te zijn aan de machthebbers in het Kremlin. Voorts hebben de oligarchen plaatsgemaakt voor hernieuwde staatsheerschappij over de strategische sectoren van de Russische economie, zoals Gazprom. Ondanks de grote verschillen is onder Poetin en Medvedev de macht wederom in handen van één politieke partij met de veiligheidsdiensten als controleapparaat.

Dualisme

Het veiligheidsbeleid van de Russische Federatie sinds 1991 kenmerkt zich door dualisme: enerzijds een koers van samenwerking met het Westen en anderzijds een koers van macht en invloed, die dikwijls een anti-westers karakter draagt. De samenwerkingskoers met het Westen manifesteert zich in acceptatie van de post-Koude Oorlogstatus van Rusland als die van een regionale mogendheid. Deze lijn gaat gepaard met de wens om Rusland te integreren in de internationale arena resulterend in

samenwerking in veelal door het Westen geleide organisaties, zoals de G-8, de Europese Unie, de NAVO en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE). In dit prowesterse beleid ligt de nadruk op het economische instrument, dat het economische vermogen van Rusland bevordert. De resultante van deze beleidslijn is dat Rusland aanvankelijk geen verzet bood tegen de uitbreiding van de NAVO, noch tegen de stationering van Westerse troepen en bases in Afghanistan en Centraal Azië.

Tegelijkertijd met deze politiek voert Rusland echter ook een koers gericht op macht en invloed. Bij deze koers staat centraal dat Rusland niet langer mag worden genegeerd als belangrijke speler in de internationale arena en, daarmee samenhangend, dat Rusland erkenning wil voor zijn beoogde (herwonnen) status van supermacht. Dit beleid uit zich ondermeer in sterke invloed op het GOS – naar tsaristische en Sovjettradities Ruslands achtertuin – bijvoorbeeld door het dichtdraaien van de energiekraan of door (militaire) samenwerking in de CSTO en SCO. Bij deze beleidslijn ligt de nadruk op militaire en energiemachtsmiddelen, zoals energieproducent Gazprom. Deze koers manifesteert zich in antiwesterse retoriek in de voornaamste Russische veiligheidsdocumenten. Verder zet Rusland – al dan niet met China – zich in voor versterking van zijn positie in de Centraal Aziatische regio, ten koste van de Westerse invloed daar. Het onderhouden van betrekkingen met voor het Westen onwelgevallige landen en bewegingen – zoals Iran, Syrië, Cuba, Libië, Venezuela en de Palestijnse beweging Hamas – vormt ook een uiting van deze koers van machtspolitiek. De sterke kant van het dualistische veiligheidsbeleid is dat de twee beleidslijnen, een prowesterse koers en een van macht en invloed, tegelijkertijd kunnen plaatsvinden. Zo fulmineerde Poetin in 2003 tegen de Amerikaanse inval in Irak, maar liet via zijn minister van Buitenlandse Zaken weten dat de samenwerking met de Verenigde Staten en het Westen desondanks gewoon kon doorgaan. Deze *Realpolitik*, waarbij het Kremlin niet gehinderd wordt door morele tegenwerpingen, levert zowel economisch als politiek gewin op.

De laatste jaren is een verschuiving in het dualistische veiligheidsbeleid zichtbaar naar een zwaartepunt bij de koers van macht en invloed. Het is echter de vraag of dit een koerswijziging is. Het verschil is vooral dat daar waar na '9/11' Poetin een prowesterse koers voerde, anderen in de Russische veiligheidselite – zoals de militaire top en de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie – zich toen al kritisch uitten tegenover het Westen – een assertieve toon die president Poetin in zijn tweede termijn heeft overgenomen en die wordt voortgezet door zijn opvolger Medvedev. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat Poetin gedurende zijn eerste ambtstermijn (2000-2004) nog enigszins van het Westen afhan-

kelijk was voor economische samenwerking. Het uit de gigantische energieopbrengsten voortvloeiende sterke economische vermogen – sinds 2000 vervijfvoudigd – maakte vervolgens een vergoelijkende toon jegens het Westen overbodig.⁸

Ook als we de formele beslaglegging van het veiligheidsbeleid bezien in de voornaamste veiligheidsdocumenten – het nationale veiligheidsconcept, het buitenlands beleid concept en de militaire doctrine – dan is er sprake van constanten in het beleid.⁹ Ten aanzien van Westers veiligheidsbeleid vermelden deze drie documenten de volgende dreigingen voor Rusland: het versterken van militaire blokken, de offensieve doctrine van de NAVO, de oostwaartse expansie van de NAVO, de stationering van vreemde troepen in nieuwe NAVO-lidstaten, het gebruik van geweld zonder toestemming van de Verenigde Naties tegen met Rusland bevriende staten, en militaire actie als ‘humanitaire interventie’ in strijd met het VN-Handvest. Deze antiwesterse retoriek van de door president Poetin in 2000 bekrachtigde veiligheidsdocumenten – dus daterend van vóór ‘9/11’ – is nooit ten gunste van het Westen aangepast en wordt gecontinueerd. Dat blijkt onder meer uit een ‘defensienota’ van oktober 2003 en uit de door Medvedev in juli 2008 ondertekende nieuwe editie van het Buitenlands Beleid Concept, dat als additionele dreigingen het Amerikaanse raketschild en de mogelijke uitbreiding van de NAVO met Georgië en Oekraïne opvoert.¹⁰

Grievens ten opzichte van het Westen

Er zijn nogal wat zaken die de Russen dwarszitten en die ten grondslag liggen aan de assertieve opstelling van hun veiligheidsbeleid ten opzichte van het Westen. Zo voelde Rusland zich genegeerd zich in de jaren negentig genegeerd bij het NAVO-ingrijpen in voormalig Joegoslavië (Bosnië-Herzegovina en Kosovo). De oostwaartse uitbreiding van de NAVO, in 1999 en 2004, ziet Rusland als tegenstrijdig beleid van een alliantie die zegt dat de Russische Federatie geen opponent meer is. Met de uitgangspunten van het Strategische Concept van 1999 kan de NAVO ook in Ruslands ‘invloedssfeer’ actief zijn en met militair optreden desgewenst voorbijgaan aan het VN-Handvest, wat voor het Kremlin onaanvaardbaar is. Voorts heeft Rusland weliswaar een partnerschap met de NAVO – vormgegeven in de NAVO-Rusland Raad – maar heeft het geen invloed op de militaire operaties van dit bondgenootschap.¹¹ Een ander onwelgevallige ontwikkeling voor de Russen is dat de NAVO de lucht-ruimtebeveiliging beheert van de Baltische staten, drie voormalige Sovjet-republieken. Een volgend bezwaarpunt is de voorgenomen stationering van Amerikaanse militaire instructeurs op oefenterreinen in Bulgarije en Roemenië, landen die vroeger tot het Warschaupact behoorden. En als laatste grief – die het meeste stof heeft doen opwaaien – de plaatsing van

een Amerikaans raketverdedigingssysteem in Polen en Tsjechië, dat Rusland beschouwt als een bedreiging van zijn kernwapenarsenaal en van zijn nationale veiligheid. Uit deze opsomming van Russische verwijten jegens het Westen blijkt dat de negatieve gevoelens al meer dan een decennium spelen, maar pas recentelijk onverbloemd naar buiten komen.

Een nieuwe Koude Oorlog?

Is er nu inderdaad sprake van een nieuwe Koude Oorlog, die met de ondergang van het Warschaupact en de Sovjet-Unie rond 1990 is verdwenen? Al vermelde argumenten die daarvoor pleiten zijn de vooral sinds Poetins toespraak tot de veiligheidsconferentie van München (februari 2007) opgelaaide antiwesterse retoriek, de toepassing van het 'energiewapen', de opschorting van het Verdrag over de Conventionele Strijdkrachten in Europa (CSE) in december 2007 en de in Russische ogen Amerikaanse 'militarisering' van Oost Europa. Andere relevante zaken zijn de 'strijd' tussen het Westen en Rusland om de energiebronnen rond de Kaukasus en Centraal Azië en de vertienvoudiging van het Russische defensiebudget sinds Poetin in 2000 aantrad als president.¹²

Het vijfdaagse gewapende conflict van Rusland tegen Georgië van augustus 2008 heeft hen die van mening zijn dat er opnieuw een Koude Oorlog is, nog meer argumenten in handen gegeven. Zo heeft Moskou in de nadagen hiervan de onafhankelijkheid van de Georgische separatistische regio's Abchazië en Zuid-Ossetië erkend en stationeerde daar een kleine achtduizend militairen; bevroor de NAVO de militair-politieke relaties met Rusland tot eind 2008; en schortte de Europese Unie de onderhandelingen voor een nieuw samenwerkingsverdrag met Rusland op. Op grond van de gebeurtenissen rond het Georgiëconflict maakte president Medvedev op 31 augustus een vijftal uitgangspunten voor zijn buitenlands en veiligheidsbeleid bekend, waaronder het recht tot bescherming van Russen elders en op het aanhouden van een invloedssfeer in regio's waar Rusland belangen heeft. Voorts kondigde premier Poetin op grond van de militaire lessen van dit conflict een verhoging van het defensiebudget met 27 procent aan. En Medvedev en de legerleiding maakten ambitieuze plannen bekend voor militaire hervormingen en grootschalige vervanging van het wapenarsenaal.¹³ Naast retoriek en beleidsconcepten gaf het Kremlin door middel van militair machtsvertoon ook reden tot zorg voor een terugkeer van de Koude Oorlog. Diverse keren dreigden Poetin en Medvedev – als represaille voor het geplande Amerikaanse antiraketschild – met het richten van kernraketten op Polen, Tsjechië en Oekraïne en om nieuwe raketten te plaatsen in de Russische enclave Kaliningrad. Verder voerden de Russen met de Chinezen in augustus 2007 grootschalige oefeningen uit in de Oeral, onder de vlag van de

SCO. Dit militair machtsvertoon werd nog versterkt met de aankondiging door Poetin – bij de afsluiting van de oefeningen – van hervatting van de vluchten van Ruslands strategische (nucleaire) bommenwerpers, niet alleen als test langs de grenzen van de NAVO, maar ook voor bezoek aan bevriende staten, zoals Venezuela. Daarnaast keerde de Russische marine voor het eerst sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie met vlootverbanden terug in de Atlantische Oceaan, de Middellandse Zee, het Midden-Oosten en in de Caribische regio. En in mei 2008 hield het Kremlin voor het eerst sinds 1992 weer een militaire parade op het Rode Plein, waarbij de nadruk lag op kernwapens. Het summum van militair machtsvertoon kwam in augustus 2008 met de aanwending van militair geweld tegen en bezetting van grote delen van Georgië, nadat dit land de opstandige regio Zuid-Ossetië binnenviel.

Tegenover de argumenten die ervoor pleiten dat er weer een Koude Oorlog aan de gang is, staat een aantal andere ontwikkelingen of situaties. Ondanks de oplopende tegenstellingen tussen Rusland en het Westen gaat de diplomatieke en militaire samenwerking door. Zo is er een gezamenlijke Russisch-Westerse aanpak van de kernwapenproblematiek met betrekking tot Iran en Noord-Korea. En sinds november/december 2008 vinden respectievelijk de Europese Unie en de NAVO de tijd rijp om weer met Rusland samen te werken op de meeste dossiers die voor het Georgiëconflict al op de agenda stonden. Voorts heeft Moskou de toestemming aan de NAVO voor het vervoer over Russisch grondgebied van niet-militaire goederen naar Afghanistan voor de ISAF-troepenmacht steeds gecontinueerd, ondanks de oplopende spanningen met het Westen. Beide partijen waren en zijn immers gebaat bij het keren van de drugs- en Talibandreiging in en rondom Afghanistan. En anders dan tijdens het Kosovoconflict van 1999 – toen deze uitwisseling eenzijdig door Rusland werd opgeschort – blijven de militaire en diplomatieke delegaties van de NAVO in Moskou en van Rusland op de NAVO-hoofdkwartieren in Brussel en Mons op hun post en zetten zij hun overleg voort. Voorts, en wellicht het voornaamste argument, is er geen sprake van (de opbouw van) massale troepenmachten en wapenarsenalen van Oost en West tegenover elkaar, zoals dat destijds het geval was aan de Duits-Duitse grens. Het Russische ‘sabelgekletter’ met en over (nieuwe) kernwapens vormt – samen met het politieke gebruik van energiemiddelen – het instrumentarium om Moskou’s zucht naar herstel van de supermachtstatus te verwezenlijken.¹⁴ Zo bezien is er weliswaar sprake van verslechterende verhoudingen tussen het Westen en Rusland, maar niet van een nieuwe Koude Oorlog, zoals we die kenden tussen 1945 en 1990.

Sovjetveiligheidsbeleid onder Andropov in 1983

In 1983 was de Koude Oorlog nog gaande met omvangrijke wapenarsenalen en troepenmachten aan beide zijden van het IJzeren Gordijn. In de Sovjet-Unie maakte de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) de dienst uit, gesteund door de veiligheidsdienst KGB voor interne veiligheid en het Sovjetleger voor externe veiligheid. Andropov was aan de macht in de Sovjet-Unie, nadat hij in november 1982 Leonid Brezjnef had opgevolgd.¹⁵ Andropov had een dubieuze reputatie met het neerslaan van de Hongaarse opstand van 1956 en als hoofd van de KGB. Hoe zag de internationale veiligheidssituatie eruit in dit jaar en wat was het Sovjet-Russische antwoord daarop? Om daar antwoord op te kunnen geven, bekijken we eerst wat de belangrijkste gebeurtenissen waren op het terrein van internationale veiligheid.

Op 23 maart 1983 kondigde de Amerikaanse president Ronald Reagan het zogenaamde Strategic Defense Initiative aan, het onder 'Star Wars' bekend geworden plan voor een antiraketsysteem in de ruimte. In juli hief generaal Wojciech Jaruzelski in Polen de staat van beleg op die – op instigatie van Moskou – in 1981 was afgekondigd om daarmee het door de vrije vakbond Solidariteit geleide verzet tegen het communistische bewind de kop in te drukken. De Poolse crisis maakte opnieuw – na Hongarije 1956 en Tsjechoslowakije 1968 – duidelijk dat de heerschappij van het Kremlin over Oost Europa uitsluitend op militaire macht berustte.¹⁶ Op 1 september schoot de Sovjetluchtverdediging een Zuid-Koreaans passagiersvliegtuig neer boven het Russische grondgebied. Alle 269 passagiers en bemanningsleden kwamen om het leven. Enkele weken later, op 26 september, zou de spanning tussen Oost en West weer oplopen. Het zou aan Sovjetluchtverdedigingsofficier Petrov te danken zijn geweest dat een nucleaire confrontatie tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten uitbleef, omdat hij tijdig een waarschuwing voor een kernaanval onderkende als loos alarm. Ruim een maand later, op 2 november, was er wederom nucleair alarm in de Sovjet-Unie. Ditmaal werd een NAVO-oefening met een scenario van een nucleaire aanval door verschillende Sovjetfunctionarissen – ook vanwege de al oplopende spanningen tussen Oost en West en de ophanden zijnde plaatsing van Amerikaanse kruisvluchtwapens in Europa – ten onrechte geïnterpreteerd als een nucleaire aanval van de Verenigde Staten tegen de Sovjet-Unie. Als antwoord hierop bracht de Sovjet-Unie haar kernwapenarsenaal in stelling en werden luchtmachteenheden in Polen en Oost-Duitsland gealarmeerd. De angst voor een kernoorlog leidde tot grote onrust in West-Europa. In Bonn, West-Duitsland, werd op 22 oktober 1983 gedemonstreerd voor nucleaire ontwapening en een week later vond in Den Haag

de grootste demonstratie uit de Nederlandse geschiedenis plaats, met een half miljoen mensen tegen het plaatsen van kruisraketten in Nederland. Niettemin zouden de eerste Amerikaanse kruisvluchtwapens op 13 november van dat jaar arriveren op de Britse luchtmachtbasis Greenham Common.

Naast alarmeringen betreffende nucleaire oorlogvoering lieten de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten elders hun conventionele (militaire) macht gelden. Zo stuurden de Verenigde Staten op 25 oktober troepen naar de Caribische eilandengroep Grenada om een marxistisch bewind te verdrijven. En de Sovjet-Unie vocht al sinds 1979 een oorlog uit in Afghanistan om het marxistische bewind te ondersteunen tegen het islamitische verzet. Op 29 november riep de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties – al voor de vierde maal in drie jaar tijd – (tevergeefs) de Sovjet-Unie op haar troepen terug te trekken uit Afghanistan.

Uit dit overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen in internationale veiligheid komen enkele thema's naar voren die de internationale agenda, maar ook het Sovjet-Russische externe veiligheidsbeleid in die dagen, beheersten. Dat zijn wantrouwen en angst, militaire allianties met nucleaire arsenalen en de oorlog in Afghanistan.

Ideologische en emotionele tegenstellingen

Het buitenlands en veiligheidsbeleid van de Sovjet-Unie, dat uiteraard gelegitimeerd werd door de marxistisch-leninistische leer, liet tegenstrijdigheden zien. Enerzijds vertoonde het een onverzadigbaar verlangen naar veiligheid, op grond waarvan het de socialistische broedervolken zoals de Hongaren en de Tsjechen tot de orde mocht roepen. Daarbij voelde de Sovjet-Unie zich omringd door (ideologische) vijanden als de Verenigde Staten, Europa en China. Anderzijds beschikte de Sovjet-Unie over een ideologische zekerheid dat het kapitalisme/imperialisme wetmatig ten onder zou gaan, waarbij de wereldrevolutie en de daarmee gepaard gaande inzet van militaire middelen een handje konden helpen. Onderdeel van die zekerheid was de oud-Russische messiaanse gedachte – dan wel het superioriteitsgevoel – dat de Sovjetstaat een boodschap had voor de gehele wereld. Het ideologisch bepaalde vijandbeeld van de Sovjet-Unie was vooringenomen en daarom onafhankelijk van het veiligheidsbeleid van het Westen. Vanwege het monopolie dat het Kremlin had op de media, was voor de Sovjetleiding dit medium bij uitstek geschikt om de (ideologische) legitimering van zijn buitenlandse politieke en militaire optreden te verduidelijken, zowel aan de eigen bevolking als aan de rest van de wereld.¹⁷

De hierna volgende veronderstellingen van sommige Westerse experts dat de Sovjet-Unie het vermogen en de wil had een nucleaire oorlog te riskeren, had gevolgen in twee richtingen. Bij de Westerse militaire en

politieke leiding leidde dit tot paniek en verontrusting over een achterstand in wapenarsenalen ten opzichte van de Sovjet-Unie.¹⁸ Bij grote delen van vooral de West-Europese bevolking resulteerde het in angst voor het uitbreken van een catastrofale kernwapenoorlog, wat de aanleiding was voor hevige protesten tegen de invoering van nieuwe nucleaire wapens aan Westerse zijde. Maar die angst was ook leermeester aan Russische zijde. De Sovjetleiders moedigden het door de West-Europese vredesbeweging ingezette verzet tegen (NAVO-) kernwapens van harte aan, maar gebruikten hun monopolie over de media ook intern, naar de eigen bevolking toe, om deze ervan te overtuigen dat de Verenigde Staten en de NAVO oorlogszuchtige actoren waren. Duizenden voorlichters van de CPSU waren in de weer om de Sovjetbevolking te waarschuwen voor het toenemende gevaar van een nucleaire oorlog. Het Kremlin joeg die angst voor een kernoorlog bij de Sovjetbevolking nog verder aan, door Washington de schuld te geven van het (door de Sovjetluchtverdediging) neergeschoten Koreaanse verkeersvliegtuig – met als vermeend oogmerk van de Amerikanen om de internationale spanning tot het uiterste op te voeren. Sovjetleider Andropov typeerde de Amerikaanse buitenlandse politiek als militaristisch, geen rekening houdend met de belangen van andere staten en gericht op een dominerende positie in de wereld. Deze angstcampagne van de Sovjetleiders leek voort te komen uit de wetenschap dat hun actie om de plaatsing van Amerikaanse raketten te voorkomen was mislukt. Daar kwam nog bij dat Andropovs gezondheid na de zomer van 1983 sterk achteruit ging, waardoor opnieuw in korte tijd verschuivingen in de leiding van de Sovjet-Unie te verwachten waren. Om deze onrust en crisisstemming over de machtswisseling na Andropov en over het gefaalde beleid tegen de Westerse kruisvluchtwapens te verbloemen, genereerde de Sovjetleiding deze op angst voor een nucleaire oorlog gerichte campagne, waardoor het Sovjetvolk zich zou scharen achter de voorhoede in het Kremlin. Pas begin 1984 klonken de geluiden uit Moskou weer wat normaler. De waarschuwingen tegen het gevaar van een oorlog met kernwapens bleven klinken, maar nu met de toevoeging dat het imperialisme, Amerika, niet oppermachtig was.¹⁹

Bondgenootschappen en kernwapens

De Sovjet-Unie beschouwde het Westerse bondgenootschap, de NAVO, als een constante bedreiging met een uitgesproken agressief karakter. De versterking van het wapenarsenaal van het eigen bondgenootschap, het Warschaupact, was gerechtvaardigd op grond van de (toenemende) dreiging van een Westerse verrassingsaanval. Die onverzoenlijkheid tegenover het Westen leek de voortzetting te zijn van de oud-Russische traditie om vreemde invloeden te weren. Sommige Westerse commentatoren, waaronder de scribe van dit hoofdstuk, kwamen op grond van

Sovjet-Russische publicaties en uitspraken tot de conclusie dat de Sovjetstaat in de militaire planning rekening hield met het (moeten) uitvoeren van een oorlog met nucleaire wapens.²⁰ Er waren ook veiligheidsexperts, zoals de Amerikaan Richard Pipes, lid van Reagans National Security Council, die ervan overtuigd waren dat het militaire beleid van de Sovjet-Unie er zelfs op gericht was een kernwapenoorlog te winnen en dat de Sovjet-Unie inmiddels over een wapenarsenaal beschikte dat hiertoe de mogelijkheid bood, namelijk om met een verrassingsaanval de Amerikaanse intercontinentale kernraketten uit te schakelen. Andere Westerse deskundigen, zoals Herman de Lange, maakten zich juist zorgen over ongefundeerde vijandbeelden in Oost en West. Zij zagen de functie van Sovjetuitspraken over het voeren en winnen van een kernoorlog als een middel om het moreel van de bevolking en de militairen op te vijzelen en als een restant van het Sovjetveiligheidsdenken van vóór de invoering van kernwapens, over de politieke bruikbaarheid van militair vermogen. Ook waren er ook commentatoren in het Westen, zoals de Nederlander Zonnenberg, die eigenlijk geen kwaad woord wilden horen in de richting van de Sovjet-Unie, en positief oordeelden over het aanbod van het Kremlin tot een verdrag voor een kernwapenvrije zone, inclusief Nederland, waarbij de Sovjet-Unie garandeerde dat het hiertegen nooit militair zou optreden.²¹

De Sovjet-Unie hield meerdere ijzers dan alleen het nucleaire 'in het vuur'. Een daarvan was een politieke ontkoppeling van de vijandelijke nucleaire en conventionele wapensystemen, door zelf een zo groot kernwapenarsenaal te ontwikkelen dat de tegenstander geen kernwapens meer durfde in te zetten. Sinds 1977 was de Sovjet-Unie bezig met de plaatsing van SS-20 middellange afstands-raketten, die wel West-Europa maar niet de Verenigde Staten konden bereiken. Doel hiervan was een splitsing van het Westerse kamp, het bewerkstelligen van een wig tussen Europa en de Verenigde Staten, door de schijn te wekken dat de Verenigde Staten een nucleaire aanval niet zouden beantwoorden als deze slechts tegen de Europese bondgenoten was gericht. De NAVO beantwoordde deze 'chantage' in 1979 met het zogenoemde 'dubbelbesluit' – plaatsing van kruisvluchtwapens door de Verenigde Staten in West-Europa met tegelijkertijd het starten van onderhandelingen met Moskou om deze categorie kernwapens te verwijderen van het Europese continent. Pas in 1987 zou dit tot resultaat leiden met het toen door de Amerikaanse president Reagan en Sovjetleider Gorbatsjov ondertekende Intermediate Range Nuclear Forces Treaty.²²

Slagveld Afghanistan

De marxistisch-leninistische ideologie manifesteerde zich op veiligheidsgebied in het begrip 'rechtvaardige strijd'. Daarvan was sprake als een

volk van sociale onderdrukking werd bevrijd en maatschappelijk vooruit werd gebracht. Bij een dergelijke strijd was offensief gebruik van militaire middelen legitiem. Zo ook met Afghanistan, waarbij de Sovjet-Unie de ideologische voorhoede van dat land, in de vorm van het marxistische bewind, hulpverlening bood in het kader van het internationalisme, van de wereldrevolutie en van bescherming tegen het imperialisme.²³ De 'rechtvaardige strijd' in Afghanistan, sinds de invasie van december 1979, was bepaald geen voorbeeld van de beoogde 'bevrijding en maatschappelijke vooruitgang' van het Afghaanse volk. Grote delen hiervan kwamen in opstand tegen de Russische bezetter en Afghaanse militairen liepen massaal over naar de opstandelingen. Meer dan honderdduizend Sovjetmilitairen, voorzien van tanks, artillerie en vliegtuigen, bleken niet in staat om dit verzet te breken.²⁴ De oorlog in Afghanistan had ook een Koude Oorlogaspect. Het Afghaanse verzet ontving niet alleen van moslimlanden maar ook van de Verenigde Staten wapens om het Sovjetleger te bestrijden. In 1988 zou Sovjetleider Gorbatsjov besluiten tot de terugtrekking van de Sovjet-Russische troepen, die in februari 1989, bijna tien jaar na de invasie, werd voltooid.

Conclusies

Veiligheidspercepties van het Kremlin: toen en nu

Wanneer we de visie en het beleid van Moskou op internationale veiligheid van 1983 met die in 2008 vergelijken dan zijn de meest in het oog springende vraagstukken gelegen op de terreinen van Koude Oorlogretoriek, militair machtsvertoon, bondgenootschappen en de oorlog in Afghanistan.

Allereerst het thema van Koude Oorlogretoriek. Poetin en zijn opvolger Medvedev voerden in 2008 al enkele jaren campagne tegen Westers veiligheidsbeleid. In het bijzonder stoorden zij zich aan het Amerikaanse raketschild dat moet worden gestationeerd in Polen en Tsjechië. Maar ook aan de voortgaande uitbreiding van de NAVO in oostelijke richting en aan de 'unilaterale en dominante' politiek van de Verenigde Staten. Hoewel in 1983 tijdens de oplopende spanningen rond de plaatsing van Amerikaanse kruisraketten in antwoord op Russische SS-20's de toon nog veel feller was - waarbij Moskou met gemak de Verenigde Staten op één lijn stelde met Nazi-Duitsland - kwam er rond 2008 wederom aardig wat retoriek uit het Kremlin. Dit ging gepaard met veel (verbaal) sabelgekletter van Russische zijde, bijvoorbeeld over het richten van kernwapens op NAVO-landen en Oekraïne, de bouw van onverslaanbare kernwapensystemen, de plaatsing van nieuwe raketten in Kaliningrad en de hervatting van vluchten van Russische nucleaire bommenwerpers. De Russische

veiligheidsdocumenten weerspiegelden die antiwesterse retoriek met vermelding van dreigingen als de offensieve doctrine van de NAVO en de anti-Russische elementen in de plannen van dat bondgenootschap. Argumenten als 'Amerikaanse dominantie', 'het negeren van Ruslands belangen' en 'het versterken van Ruslands positie als invloedrijke mogendheid in de internationale arena' klonken in 1983 maar ook weer in 2008, waarbij de inmiddels gelijkgeschakelde media wederom fungeerden als bruikbaar doorgeefluik van retoriek.

Het tweede thema dat gelijkenis oproept is militair machtsvertoon. Rond 1983 handhaafde de Sovjet-Unie haar heerschappij over Oost Europa en elders waar zij dit nodig achtte met militair geweld. Zo werd een verdwaald Koreaans passagiersvliegtuig door de Sovjetluchtmacht neergeschoten boven Russisch grondgebied. En in Polen bleek op dat moment een door Moskou gedirigeerde staat van beleg voldoende te zijn om de opstand te smoren, maar op termijn zou het verzet tegen het communistische regime niet meer te keren zijn. In 2008 viel het Russische leger Georgië binnen nadat de Georgische regering met militaire middelen een opstandige regio weer onder zijn gezag wilde terugbrengen. In de nadagen van het Georgiëconflict maakte president Medvedev onmiskenbaar duidelijk dat Rusland het recht had om Russische minderheden, zoals die in Georgië, ook gewapenderhand te hulp te komen en dat het belangen had in bepaalde (voormalige Sovjet) regio's. Net als tijdens de opstanden van 1956 en 1968 en de onrust in Polen in 1983, deinsde Moskou er ook nu, met de inval in Georgië, niet voor terug om militair geweld toe te passen ter verdediging van zijn belangen. Het tegenspelen van de unipolaire macht van de Verenigde Staten in zijn eigen omgeving is ook een terugkerend fenomeen. De Verenigde Staten viel in 1983 Grenada binnen om een pro-Moskou bewind te verdrijven uit hun achtertuin. Rusland beschouwde in 2008 de voormalige Sovjetrepubliek Georgië nog steeds als deel van zijn invloedssfeer. Het Amerikaanse spitten in deze achtertuin, door opbouw van het Georgische leger en de steun om dit land met Oekraïne de NAVO binnen te krijgen, verlangde dan ook een antwoord. Het Kremlin is in 2008 in Amerika's achtertuin militaire samenwerking aangegaan met Cuba en heeft die met Venezuela versterkt, wat gepaard ging met Russisch militair machtsvertoon in de vorm van oefeningen met die landen met strategische bomenwerpers en oorlogsbodems.

Militaire bondgenootschappen zijn een derde thema dat naar voren treedt bij een vergelijking tussen de Sovjet-Unie van toen en het Rusland van nu. Het Warschaupact is in de zomer van 1991 ter ziele gegaan, maar in 2008 beschikt Moskou over twee andere (militaire) samenwerkingsverbanden. Zo leidt Rusland de militaire alliantie CSTO, met als moderne

'satellieten' Armenië, Wit-Rusland en vier Centraal Aziatische staten. En met China voert Moskou de politiek-militair en economische organisatie SCO aan, waarvan vier Centraal Aziatische staten de andere lidstaten vormen en waaraan Iran, India, Pakistan en Mongolië als waarnemers deelnemen. Zo is de bufferzone van het Warschaupact in Oost Europa van 1983 ingeruild voor twee nieuwe, die reiken tot aan Centraal Azië en China. De interessesfeer van het Kremlin is daarmee naar het oosten verlegd, met als opvallende partner China, waarmee in 1983 nog een gespannen verhouding bestond. Met betrekking tot Westerse veiligheidsverbanden accepteert Rusland het in 2008 niet dat ook de voormalige Sovjetrepublieken Georgië en Oekraïne op termijn zullen toetreden tot de NAVO. Door aanwakking van instabiliteit in de Kaukasische regio, met als climax de oorlog tegen Georgië, wist Moskou het uitzicht op een spoedig lidmaatschap te verijdelen. Deze beleidslijn van het Kremlin dient ook een traditionele doelstelling van het Russische veiligheidsbeleid, namelijk om een wig te drijven in het Westerse kamp. De kwestie van NAVO-toetreding van Georgië en Oekraïne en de daaraan gerelateerde samenwerking tussen Westerse landen en Rusland op energiegebied leidt tot grote verdeeldheid in NAVO en Europese Unie. Daarbij staan Frankrijk, Duitsland, Italië en de Benelux tegenover de Verenigde Staten, Canada, het Verenigd Koninkrijk, de Baltische en Oost-Europese landen. Een vierde thema dat speelde in de internationale verhoudingen van 1983 en speelt in die van 2008 is een oorlog in Afghanistan. Toen voerde de Sovjet-Unie strijd om het marxistische regime in Kaboel op de been te houden, nu leiden de Verenigde Staten een coalitie van NAVO- en andere landen, die het grensoverschrijdende terrorisme van Taliban en al-Qaeda trachten te keren en de democratisch gekozen regering willen versterken. Daar waar de vorige drie thema's toch vooral een voortzetting van antagonistische verhoudingen tussen Rusland en het Westen laten zien, is dat met Afghanistan anders. Beide partijen hebben daar belang bij omdat genoemd terrorisme en de drugshandel niet alleen bedreigend zijn voor het Westen maar ook voor Rusland en zijn partners in CSTO en SCO, vooral voor de aangrenzende Centraal Aziatische staten en Pakistan. Zo kon het gebeuren dat ook tijdens de hoog oplopende spanningen tussen het Westen en Rusland rond het Georgiëconflict, het vervoer van NAVO-goederen over het grondgebied van de CSTO naar Afghanistan gewoon doorging. En naast de antiwesterse retoriek, die de CSTO- en SCO-partners in navolging van Moskou regelmatig uiten, komen vanuit die organisaties ook oproepen tot het Westen om gezamenlijk de dreiging rond Afghanistan te bestrijden. Dat is te midden van alle retoriek en spanningen tussen Oost en West een positieve ontwikkeling die de opmaat kan zijn tot intensivering van praktische samenwerking in gebieden waar beide

partijen belang bij hebben.

De Sovjet-Unie van toen is heel anders dan het Rusland van nu. Toch laat de vergelijking tussen het (Sovjet-) Russische veiligheidsbeleid van 1983 en 2008 met vraagstukken als Koude Oorlogretoriek, militair machtsvertoon, bondgenootschappen en de oorlog in Afghanistan, veel overeenkomsten zien. De verklaring hiervoor is te vinden in de traditionele grondslagen van de Russische veiligheidspolitiek, zoals een onverzadigbaar verlangen naar veiligheid, omsingeling door vijanden en een superioriteitsgevoel met een boodschap voor de wereld. Die ijzeren karaktertrekken van het veiligheidsbeleid van het Kremlin blijken de machtswisselingen van tsarisme via marxisme naar 'Poetinisme' te hebben weerstaan.

Rusland terug als supermacht?

De Sovjet-Unie kon haar politieke en militaire macht overal ter wereld laten gelden, van Oost Europa tot Afrika. Naar eigen zeggen, bijvoorbeeld in Medvedevs Buitenlands Beleid Concept van juli 2008, is Rusland terug als krachtige mogendheid die medebepalend is voor de internationale agenda. Is dat slechts retoriek, of demonstreert de Russische Federatie van 2008 inderdaad een weerzien met de macht en invloed van de Sovjet-Unie zoals die gold in 1983? Voor een bestendiging en zeker voor een versterking van zijn positie in de internationale arena moet Rusland aan een aantal sociale, economische en militaire voorwaarden voldoen.

Op binnenlands gebied is de stabilisering van de Noord-Kaukasische achilleshiel door een duurzame sociaaleconomische en democratische ontwikkeling een eerste vereiste. Nadat dat in deze regio is gerealiseerd zal dit beleid ook elders in het land moeten worden toegepast. Zo zou de machtsconcentratie van het Kremlin plaats moeten maken voor een terugkeer naar een democratische ontwikkeling, controle van machtsorganen en bevordering van mensenrechten. Dat zou niet alleen de politieke maar ook de economische samenwerking met het Westen bevorderen hetgeen op de langere termijn – gezien de te verwachten behoefte aan Westerse investeringen om de economie te diversifiëren en als tegenwicht tegen de opkomst van China als supermogendheid – een bittere noodzaak zal zijn voor Ruslands internationale status. Op economisch terrein zal voor continuering van de groei het economisch vermogen breder moeten zijn dan dat van energiebronnen. Met de huidige kredietcrisis krijgt Rusland, als gevolg van de eenzijdig op energie opgebouwde economie, enorme klappen te verduren en teert het hard in op de financiële reserves. Daarbij doemt het gevaar op van sociale onrust.²⁵ Voor de benodigde investeringen zijn de opbrengsten van de energiebronnen te benutten. Ook goede (handels) relaties met het Westen – en dus niet met

internationale paria's als Cuba en Iran – kunnen diversificatie en structurele groei van de economie bevorderen. Daarmee zou Rusland kunnen opklimmen tot een economisch vermogen dat een reëel lidmaatschap van de G-8 en daarmee de status van grote mogendheid zou rechtvaardigen.

Op militair gebied is een radicale modernisering van het leger, van zowel materieel als operationele concepten onontkoombaar als Rusland wil meetellen als militaire mogendheid, anders dan alleen berustend op een modern kernwapenarsenaal. Daartoe zullen de Russische generaals toch echt moeten afstappen van hun Koude Oorlogscenario en van hun vasthoudendheid aan een groot leger en dit moeten vervangen door een minder omvangrijke, maar meer professionele krijgsmacht, met hoog opgeleid personeel en modern materieel, die wereldwijd inzetbaar is. De aanzet daartoe is na het Georgiëconflict gegeven met ambitieuze plannen voor materieelvervanging en andere ontwikkelingen ter verbetering van de gevechtsgereedheid en inzetbaarheid van de krijgsmacht. Het is echter maar de vraag of gebrek aan politieke wil, weerstand van de legerleiding, corruptie onder de officieren en begrotingstekorten als gevolg van de kredietcrisis deze plannen niet zullen dwarsbomen. Als aan de genoemde sociale, economische en militaire voorwaarden niet wordt voldaan, zou op ten duur Ruslands vermeende herwonnen supermachtstatus weleens een lemen reus kunnen blijken te zijn.

Verbetering van de relaties tussen Rusland en het Westen

Het gaat niet goed met de 'Oost-West' relaties, maar daar is zeker wel wat aan te doen. Wellicht is het belangrijkste nog dat beide partijen elkaar serieus nemen en rekening houden met gevoeligheden van de ander.²⁶ Zo zou Rusland moeten afzien van antiwesterse retoriek, zowel verbaal als in zijn veiligheidsdocumenten. Ook zou Moskou in zijn uitlatingen een duidelijk onderscheid moeten maken tussen reacties op Amerikaans en ander Westers (NAVO) beleid. Zo is de troepenstationering in Roemenië en Bulgarije een Amerikaanse zaak en niet van de NAVO. Wel-doordachtheid geldt ook voor het Westen, bijvoorbeeld voor militaire ontplooiing. De NAVO beveiligd het luchtruim van de Baltische staten met gevechtsvliegtuigen. Die – weliswaar – minimale militaire presentie, maar pal op hun grens, werkt bij Russen als een rode lap op een stier. De alliantie had dit kunnen voorkomen door de Baltische landen te voorzien van vliegtuigen en hun vliegers op te leiden. Ook was het niet handig van Estland om de verplaatsing van het Russische oorlogsmonument in Tallinn kort voor de Russische Bevrijdingsdag van 9 mei 2007 uit te voeren. Dat had ook op een ander moment in het jaar gekund.

Voorts kunnen de gespannen verhoudingen tussen het Westen en Rusland verbeteren door op een laag, intermenselijk niveau de problemen

van het politieke topniveau aan te pakken. Bijvoorbeeld in de vorm van samenwerking door en uitwisseling tussen studenten en militairen. De eerste bijvoorbeeld door gezamenlijke studieprogramma's en de tweede door gezamenlijke oefeningen van Rusland en de NAVO. Deze uitwisselingen werpen goede vruchten af, maar vinden slechts incidenteel plaats. De opschorting van het CSE-Verdrag – met wederzijdse inspecties en dus communicatie tussen militairen – vormt helaas een ontwikkeling averechts aan wat wenselijk is. Intensivering van dergelijke projecten leidt tot wederzijds vertrouwen en uiteindelijk hopelijk ook tot verbetering van de relaties in de politieke top. Verder mag het Westen hopen dat als in Rusland een stevige middenklasse gestalte krijgt, dat die dan ook de druk op het autoritaire regime kan vergroten om in te stemmen met democratiseringsmaatregelen. Daartoe is het van belang dat het Westen de democratische oppositie en mensenrechtenorganisaties op grote schaal ondersteunt. Maar ook om te investeren in Rusland zodat die middenklasse kan ontstaan. Onder geen beding moet het Westen Rusland economisch en politiek links laten liggen, dat bevordert juist rigide beleid. Het Westen moet onder ogen zien dat Rusland zich niet meer laat negeren in de internationale politiek. En dat de assertieve houding van Moskou tegenover het Westen wel eens lang 'houdbaar' zal kunnen blijven onder het 'duimviraat' van Medvedev en Poetin. Daarbij is allereerst van belang dat het Westen zich niet moet laten intimideren, bijvoorbeeld door uitspraken over het op het Westen richten van raketten en de 'aanmaak' van nieuwe kernwapens als antwoord op het antiraketschild. Voorts moet het Westen Rusland consequent en eensgezind tegemoet treden. Dat dwingt respect af. De kwesties rond het Estse oorlogsmonument, het antiraketschild en de Russische boycot van Pools vlees hebben – wellicht in tegenstelling tot de verwachtingen van Moskou – een positieve werking gehad op de Westerse eensgezindheid. Maar de eventuele toetreding van Georgië en Oekraïne tot de NAVO heeft juist tot grote verdeeldheid binnen NAVO en Europese Unie geleid, die mede ten grondslag heeft gelegen aan het Russisch-Georgische conflict van augustus 2008. Energie is een hieraan gerelateerde oorzaak voor de verdeeldheid in het Westerse kamp. Hoewel het Westen (wakker) is geschrokken van het Russische energiewapen, laat een gezamenlijk Europees en afgestemd Westers energiebeleid nog op zich wachten vanwege de prioriteit die landen toekennen aan hun unilaterale energiebelangen. Die dienen plaats te maken voor een collectief standpunt inzake de energiedimensie van veiligheid. Dat zou een duidelijke boodschap naar Moskou afgeven, en daarmee het Westerse veiligheidsbeleid in zijn geheel ten goede komen.

Noten

1. Dunk, Th. von der (2006), Tweede Koude Oorlog in aantocht, *Internationale Spectator*, 60, 12, pp. 626-629; *The Guardian*, 11 April 2007 (Russia threatening new cold war over missile defence); Lucas, E. (2008), *The New Cold War: How the Kremlin Menaces both Russia and the West*, New York: Palgrave Macmillan; *The Telegraph*, 27 August 2008 (Russia ready for new Cold War over Georgia).
2. Odom, W.E. (1998), *The Collapse of the Soviet Military*, New Haven: Yale University Press, pp. 1-2, 14.
3. Haas, M. de (2008), The Shanghai Cooperation Organisation's momentum towards a mature security alliance, *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies*, 36, 1, pp. 14-30.
4. Bezemer, J.W. (1988), *Een geschiedenis van Rusland: Van Rurik tot Brezjnev*, Amsterdam: Van Oorschot, pp. 26, 33-34; Russian nationalist writer calls for new Eurasian empire, *RFE/RL Newline*, 10, 205, Part I, 6 November 2006.
5. Riasanovsky, N.V. (1984 [1963]), *A History of Russia*, New York: Oxford University Press, 4th edition, pp. 115-117; Smith, M.A. (2006), *Sovereign Democracy: The Ideology of Yednaya Rossiya*, Camberley: Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy.
6. Bezemer (1988); Riasanovsky (1984).
7. Smith (2006).
8. *The Times*, 26 May 2007 (T. Halpin: Putin's hard line makes him enemies abroad - but many friends at home).
9. Zie voor een analyse van het Buitenlands Beleid Concept van 2000 en de bronnen van de andere twee veiligheidsdocumenten, Haas, M. de (2002), Russisch buitenlands beleid na 11 september 2001, *Internationale Spectator*, 56, 6, pp. 330-333.
10. Haas, M. de (2005), *Putin's External & Internal Security Policy: Incorporating Analysis of the Defence White Paper of 2003 and the Terror Attacks of 'Nord-Ost' and 'Beslan'*, Camberley: Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy; Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 12 July 2008, op www.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtm.
11. Gerrits, A.W.M. (2002), Rusland, de NAVO en het Westen, *Internationale Spectator*, 56, 10, pp. 507-510.
12. Haas, M. de, A. Tibold & V. Cillesen (2006), *Geo-strategy in the South Caucasus: Power play and Energy Security of States and Organisations*, The Hague: Clingendael Institute, pp. 68-70; *The St. Petersburg Times*, 16 September 2008 (Record \$ 47.9 billion planned for defense); *Eurasia Daily Monitor*, 18 September 2008 (Will more money help buy more modern weapons?).
13. Interview door president Medvedev aan Russische televisiezenders, o.a. Rossija en NTV, 31 augustus 2008, op www.kremlin.ru/eng/text/speeches/2008/08/31/1850_type82916_206003.shtml; Rusland heeft aangekondigd tot 2013 dertig procent en tegen 2020 ten minste tachtig procent van de verouderde bewapening te willen vervangen. Zie: *RIA Novosti*, 14 October 2008 (Russia to downsize Armed Forces to 1 mln by 2012); *Eurasia Daily Monitor*, 20 November 2008 (Russia's radical military reform in progress); *Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye*, 15 September 2008 (Pushka vmesto masla).
14. Russia: Kremlin sees its foreign-policy star on the rise, *RFE/RL*, 21 March 2007.
15. Bezemer (1988), pp. 384-389; Hen-

- drikse, H. (1984), Het Kremlin en de angst als leermeester, *Internationale Spectator*, 38, 4, pp. 185-191.
16. Bezemer (1988), p. 386.
17. Haas, M. de (1986), Buitenlands en militair beleid van de Sovjetunie, *Militaire Spectator*, 155, 3, pp. 131-134, 137.
18. Lange, H. de (1983), De militaire doktrine van de Sovjet-Unie: beeldvorming en feiten, *Oost-Europa Verkenningen*, 69, pp. 24-25.
19. Hendrikse (1984), pp. 185-188, 190.
20. De Haas (1986), pp. 134-136.
21. De Lange (1983), pp. 23-24 en 26; Zonnenberg, J.M.E.M.A. (1984), De Sovjet-Unie en West-Europa: naar aanleiding van tekorten en tegenstrijdigheden in Geschrift 43 van de Teldersstichting, *Transaktie*, 13, 3, pp. 261-263.
22. Bezemer (1988), p. 387.
23. De Haas (1986), p. 134.
24. Bezemer (1988), p. 385.
25. *International Herald Tribune*, 14 October 2008 (Russia to slash bloated military bureaucracy); *International Herald Tribune*, 14 October 2008 (Russia's peace offensive); *Eurasia Daily Monitor*, 1 December 2008 (Mismanagement of Russia's economy could lead to social unrest).
26. Baak, J.J. van (2006), Wat moeten wij met Rusland - wat moet Rusland met ons?, *Internationale Spectator*, 60, 12, p. 624.